

NIESŁUSZNE SKAZANIA W POLSCE. BADANIA ANKIETOWE WŚRÓD POLSKICH ADWOKATÓW

Małgorzata Kujawa

Uniwersytet Warszawski, Polska

ORCID: 0009-0001-0396-6332

e-mail: m.kujawa10@student.uw.edu.pl

Emilia Banaś

Uniwersytet Warszawski, Polska

ORCID: 0009-0006-6276-2600

e-mail: emiliabanas7@gmail.com

Streszczenie:

Niesłuszne skazania, jako jeden z typów pomyłek sądowych, ukazują patologie wymiaru sprawiedliwości na wielu etapach – od postępowania przygotowawczego, przez postępowanie sądowe, do wyrokowania. Mimo że jest to zjawisko wysoce niepożądane, wpływające negatywnie na rzeczywistość społeczną na wielu płaszczyznach, pozostaje ciągle niedostatecznie zbadane i zrozumiane. Problem niesłusznych skazań został zidentyfikowany w wielu jurysdykcjach świata, jednak liczne zagraniczne publikacje, koncentrujące się na różnych aspektach tej materii, choć niewątpliwie pomocne, nie wypełnią luki w polskiej nauce prawa zajmującej się tą tematyką. Niniejszy artykuł powstał na podstawie ankiet przeprowadzonych wśród polskich adwokatów karnistów. Celem badania było poznanie doświadczeń i opinii tej grupy profesjonalnych uczestników postępowania karnego na temat zjawiska niesłusznych skazań w Polsce – ich przyczyn, częstotliwości występowania, typów przestępstw, w których zdarzają się najczęściej, oraz sylwetek osób niesłusznie skazanych. Uzyskane wyniki, choć z pewnością niewyczerpujące przedmiotowej tematyki, rzucają jednak pewne światło na problem niesłusznych skazań i stopień świadomości polskich adwokatów w tym zakresie.

Słowa kluczowe:

niesłuszne skazania, pomyłka sądowa, błąd sądowy, wymiar sprawiedliwości, prawo karne

Wrongful convictions in Poland. Survey research among Polish attorneys

Summary:

Wrongful convictions, being one type of miscarriage of justice, show the pathologies of the judicial system at various stages, from preparatory proceedings through court proceedings to, eventually, rulings. Despite it being a highly adverse phenomenon which influences social reality in a negative manner on numerous levels, it still remains insufficiently researched and understood. The problem of wrongful convictions has been identified in many systems around the globe, however, copious western publications concentrating on

various facets of the matter at hand, though undoubtedly helpful, have not managed to fill the gap in Polish legal studies dealing with the subject. This article was written basing on questionnaires completed by Polish criminal defense attorneys. The aim of this study was to aggregate the experiences and opinions of this group of professionals about the issue of wrongful convictions in Poland. Namely, its causes, frequency of occurrence, types of crimes it pertains to and the profiles of those who were wrongfully convicted. The obtained results, although certainly not fully comprehensive, do in fact shed significant light on the problem of wrongful convictions and the awareness of Polish lawyers in this regard.

Keywords:

wrongful convictions, miscarriage of justice, judicial error, justice, criminal law

1. Wprowadzenie

Błąd wymiaru sprawiedliwości określany jako niesłuszne skazanie jest znany polskim kodyfikacjom karno-proceduralnym od wejścia w życie kodeksu postępowania karnego z 1928 r.¹ Jednak natężenie zainteresowania tą problematyką przypada dopiero na drugą dekadę XXI w., kiedy to upublicznione przez media zostały sprawa Tomasza Komendy² czy też sprawa Arkadiusza Kraski³.

Przeprowadzane w Polsce od początku XX w. zmiany w regulacjach prawnych nie doprowadziły do skonstruowania definicji legalnej „niesłusznego skazania”. Rozdział V kodeksu postępowania karnego z 1928 r. „Odszkodowanie za niesłuszne skazanie lub oskarżenie” i towarzyszący mu art. 627 zmieniły swoje brzmienie tylko nieznacznie, pozostając w kodeksie postępowania karnego z 1969 r. w rozdziale 50. „Odszkodowanie za niesłuszne skazanie, aresztowanie lub zatrzymanie” (art. 487)⁴, a następnie w kodeksie postępowania karnego z 1997 r. w rozdziale 58. o tym samym tytule (art. 552)⁵. Dodatkowo wprowadzone zostało rozróżnienie pomiędzy niesłusnością orzeczenia skazującego a niesprawiedliwością orzeczenia, o której mowa w art. 440 k.p.k.⁶ W drodze wykładni systemowej przyjmuje się, że „niesłusznym skazaniem” jest sytuacja, w której po prawomocnym skazaniu, wobec którego przeprowadzono nadzwyczajny środek zaskarżenia, dochodzi do następczego uniewinnienia lub skazania na łagodniejszą karę albo umorzenia postępowania wskutek okoliczności, których wcześniej nie uwzględniono⁷.

Pomoc interwencyjna jest zapewniana przez organizacje pozarządowe, mimo ograniczonych regulacji prawnych dotyczących niesłusznych skazań. W Polsce to Helsińska Fundacja Praw Człowieka, koordynująca czynności podejmowane przez Klinikę Prawa „Niewinność” (Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego)⁸. Praca zarówno tego, jak i innych podmiotów o podobnym charakterze⁹ polega przede wszystkim na analizie spraw oraz badaniu i ocenie materiału dowodowego. Celem tych działań jest weryfikacja słuszności wydanego w sprawie wyroku, a także prawidłowości działania organów wymiaru sprawiedliwości.

1 Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 19 marca 1928 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz.U. 1928 Nr 33, poz. 313 ze zm.

2 Głuszak G., *25 lat niewinności. Historia Tomasza Komendy*, Wydawnictwo Znak, Warszawa 2018.

3 Oracka E., *Wrobiony w dożywocie. Sprawa Arkadiusza Kraski*, Wydawnictwo Rebis, Warszawa 2019.

4 Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz.U. 1969 Nr 13, poz. 96 ze zm.

5 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz.U. 1997 Nr 89, poz. 555 ze zm.

6 Wyrok SN z 7 listopada 2011 r., V KK 246/11, LEX 1144500.

7 Ł. Chojniak, Ł. Wiśniewski, *Przyczyny niesłusznych skazań w Polsce. Raport FOR*, Forum Obywatelskiego Rozwoju, Warszawa 2012, s. 9.

8 Klinika Prawa „Niewinność” działa na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego od 1999 r. W naborze na rok akademicki 2022/2023 figuruje pod nazwą „Seksja prawa karnego »Niewinność«” i jest prowadzona przez dr. Piotra Kładoczno. Patrz: *Klinika prawa*, <https://wpia.uw.edu.pl/pl/klinika-prawa> [dostęp: 23.06.2024].

9 W Polsce działają też takie podmioty jak Stowarzyszenie „W Nas Siła” oraz Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, które oferują pomoc osobom pokrzywdzonym przez niesłuszne skazanie.

Wzrastające zainteresowanie problematyką oraz działanie instytucji interwencyjnych widoczne jest w liczbie publikacji poświęconej tej tematyce¹⁰. Badania przeprowadzone w Polsce i na świecie, szczególnie te koncentrujące się na niesłusznych skazaniach, opublikowane w drugiej dekadzie XXI w., przybliżają zarówno przyczyny, jak i skutki tego zjawiska¹¹.

2. Stan wiedzy

Najobszerniejszym opracowaniem dotyczącym tematyki niesłusznych skazań w Polsce jest raport Forum Obywatelskiego Rozwoju z 2012 r. pt. „Przyczyny niesłusznych skazań w Polsce”¹². Łukasz Chojniak i Łukasz Wiśniewski kompleksowo omówili występowanie tego problemu w polskim systemie prawnym. Przeanalizowali także akta 89 postępowań w sprawach karnych z lat 2007–2009, prowadzonych przez sądy rejonowe i okręgowe z obszaru właściwości Sądu Apelacyjnego w Poznaniu. W przebadanych sprawach, w efekcie wniesionej kasacji lub wznowienia postępowania, doszło do uniewinnienia, umorzenia postępowania albo przekazania sprawy do ponownego rozpoznania. Autorzy konkludują, że główną przyczyną niesłusznych skazań nie jest – wbrew powszechnie przyjętej opinii – konkretne źródło dowodowe, takie jak fałszywe zeznania czy dowód z okazania, lecz „niekompetencja po stronie profesjonalnych uczestników postępowania”¹³. Występuje ona zarówno wśród obrońców, prokuratorów, jak i sędziów. Innymi źródłami niesłusznych skazań zidentyfikowanych w toku tych badań są: brak należytej staranności podczas dokonywania czynności faktycznych przez organy postępowania czy błędy proceduralne¹⁴.

Na problem błędów popełnianych przez jedną z grup profesjonalnych uczestników postępowania – prokuratorów – zwrócił uwagę Bennett L. Gershman¹⁵. Wśród działań mogących prowadzić do niesłusznych skazań wyróżnił zatajanie przez prokuraturę dowodów korzystnych dla oskarżonego, wykorzystywanie zeznań niewiarygodnych świadków, stosowanie taktyki mającej na celu wprowadzenie orzekających w błąd czy nieuczciwe zwiększanie wiarygodności świadków oskarżenia¹⁶.

W zagranicznej literaturze wskazuje się również na inne przyczyny niesłusznych skazań. Jon B. Gould i Richard A. Leo identyfikują siedem kategorii źródeł tego typu pomyłek sądowych – błędna identyfikacja przez naocznego świadka, fałszywe przyznanie się do winy, myślenie tunelowe, informatorzy, niedoskonałe badania kryminalistyczne, błędy/uchybień popełnione przez prokuraturę oraz nieodpowiednia/nieskuteczna obrona¹⁷. Wydaje się, że wymienione źródła niesłusznych skazań są zgodne ze stanem faktycznym. Wskazywać na to mogą dane publikowane przez amerykański *The National Registry of Exonerations*¹⁸. Jego

10 Na platformie Google Scholar po wpisaniu fraz „unlawful convictions” oraz „wrongful conviction” (z wyszukaniem publikacji zawierających całe wyrażenie) wyświetlają się następujące wyniki: w latach 1971–1980: 149 publikacji, w latach 1981–1990: 339 publikacji, w latach 1991–2000: 1122 publikacje, w latach 2001–2010: 4123 publikacje, w latach 2011–2020: 8475 publikacji. Stosując frazę „niesłuszne skazanie” w celu identyfikacji polskich publikacji, wyświetliły się następujące wyniki: lata 1971–1980: 4 publikacje, lata 1981–1990: 3 publikacje, lata 1991–2000: 6 publikacji, lata 2001–2010: 28 publikacji, lata 2011–2020: 137 publikacji. W latach 2011–2020 spośród wszystkich publikacji 68 dotyczyło zagadnienia odszkodowania za niesłuszne skazanie.

11 Według wyszukiwania frazy „causes of wrongful convictions” na platformie Google Scholar (wyszukanie całego wyrażenia) od 2011 r. opublikowano 480 publikacji. Wyszukanie frazy „consequences of wrongful conviction” pokazuje 255 publikacji. W przypadku publikacji polskich liczby te wynoszą odpowiednio 15 publikacji („przyczyny niesłusznych skazań”) oraz 0 publikacji („skutki niesłusznych skazań”, „skutki niesłusznego skazania”).

12 Ł. Chojniak, Ł. Wiśniewski, *Przyczyny niesłusznych skazań w Polsce...*, dz. cyt.

13 Tamże.

14 Tamże.

15 B.L. Gershman, *The Prosecutor's Contribution to Wrongful Convictions*, [w:] A.D. Redlich, James R. Acker, Robert J. Norris, Catherine L. Bonventre (red.), *Examining Wrongful Convictions: Stepping Back, Moving Forward*, Carolina Academic Press, Durham 2014, s. 109–121, <https://digitalcommons.pace.edu/lawfaculty/962/> [dostęp: 23.06.2024].

16 Tamże.

17 J.B. Gould, R.A. Leo, *One Hundred Years Later: Wrongful Convictions After a Century of Research*, „The Journal of Criminal Law and Criminology” 2010, t. 100, nr 3, s. 825–868, <https://www.jstor.org/stable/25766110> [dostęp: 23.06.2024].

18 W Polsce nie ma takiego rejestru. Jedyne oficjalne dane dotyczące liczby niesłusznych skazań pochodzą ze strony Ministerstwa Sprawiedliwości, ale obejmują tylko te przypadki, w których uniewinnionym wypłacono odszkodowanie – *Opracowania wieloletnie*, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/> [dostęp: 23.06.2024].

celem jest gromadzenie i rozpowszechnianie informacji o niewinnieniach niesłusznie skazanych. Ma to pozwolić zapobiegać przyszłym pomyłkom poprzez wyciągnięcie odpowiednich wniosków z popełnionych błędów oraz przeprowadzenie odpowiednich reform wymiaru sprawiedliwości¹⁹. Dane gromadzone przez *The National Registry of Exonerations* od 1989 r. ujawniają, że w USA do 2023 r. doszło do 3284 uniewinnień, a niesłusznie skazani spędzili w więzieniach w sumie ponad 31 tys. lat²⁰. Z najnowszego raportu wynika, że tylko w 2022 r. w Stanach Zjednoczonych uniewinniono 233 osoby uprzednio skazane za przestępstwa, których nie popełniły²¹. W analizach prowadzonych przez *The National Registry of Exonerations* jako najczęściej występujących przyczyn pomyłek sądowych wskazuje się błędną identyfikację przez świadka, fałszywe oskarżenie, fałszywe przyznanie się do winy, fałszywe lub wprowadzające w błąd dowody kryminalistyczne oraz niewłaściwe działanie organów postępowania. Wśród przyczyn niesłusznych skazań raport nie wymienia jednak wadliwie prowadzonej obrony oskarżonego.

Jak zauważa Andrew Leipold, postępowanie przygotowawcze, nawet jeśli przebiega prawidłowo, może zniekształcić gromadzenie i prezentację dowodów uniewinniających, a wskazane powyżej przyczyny niesłusznych skazań pojawiają się już na tym etapie postępowania²².

Analizując przedmiotową tematykę, nie sposób pominąć dorobku istniejącej od 1992 r. organizacji Innocence Project, której działalność koncentruje się wokół pomocy osobom niesłusznie skazanym. Organizacja analizuje sprawy niesłusznie skazanych i podejmuje działania zmierzające do ich uniewinnienia. Jest to możliwe głównie dzięki badaniom DNA, które nie były dostępne w czasie, gdy do tych (niesłusznych) skazań dochodziło. Prawnicy Innocence Project wśród najczęściej występujących przyczyn niesłusznych skazań wskazują błędną identyfikację przez naocznego świadka bądź nawet ofiarę przestępstwa (do której dochodzi m.in. podczas okazań na żywo, okazań fotografii, okazań w sądzie czy na podstawie portretu pamięciowego), błędne zastosowanie badań kryminalistycznych, fałszywe przyznanie się do winy oraz informatorów²³. Organizacja postuluje również doprowadzenie do takiej reformy wymiaru sprawiedliwości, która przyczyni się do zapobiegania występowaniu podobnych spraw w przyszłości nie tylko w Stanach Zjednoczonych, lecz także w innych krajach. W tym celu powołana została sieć The Innocence Network, zrzeszająca obecnie organizacje z krajów takich jak Kanada, Brazylia, Włochy, Holandia czy Tajwan.

Tematykę źródeł niesłusznych skazań podjęła też w 2002 r. Anna Sowa²⁴, która na podstawie badań prowadzonych przez zagranicznych badaczy w innych niż Polska europejskich krajach oraz w Stanach Zjednoczonych konkluduje, że najczęstszymi przyczynami pomyłek sądowych są fałszywe przyznanie się do winy i błędne rozpoznanie przez świadka. W swojej analizie zwraca jednak również uwagę na ogólną jakość zebranego materiału dowodowego oraz umiejętności i wiedzę (w tym również kryminalistyczną) profesjonalnych uczestników postępowania – policji, prokuratorów, sędziów i adwokatów.

Problemem niesłusznych skazań w Polsce zajęła się również Olga Mazur²⁵, która w 2010 r. przeprowadziła ankiety wśród 639 policjantów i prokuratorów. Celem było poznanie opinii przedstawicieli organów ścigania na temat problemu niesłusznych skazań w Polsce – jak często do nich dochodzi i z jakiego powodu. Blisko 52% policjantów i niecałe 60% prokuratorów uważało, że niesłuszne skazania dotyczą niecałego 1% spraw zakończonych wyrokiem. 2,1% ankietowanych policjantów uważało, że takie pomyłki sądowe zdarzają się częściej niż w co 10. postępowaniu, podczas gdy żaden z prokuratorów nie podzielał tej opinii. Co może zaskakiwać, 6% funkcjonariuszy i 5% prokuratorów twierdziło, że w Polsce w ogóle

19 Strona internetowa: *Our Mission*, <http://www.law.umich.edu/special/exoneration/Pages/mission.aspx> [dostęp: 23.06.2024].

20 Dane ze strony internetowej: *The National Registry of Exonerations*, <https://www.law.umich.edu/special/exoneration/Pages/about.aspx> [dostęp: 23.06.2024].

21 *The National Registry of Exonerations, 2022 Annual Report*, <https://www.law.umich.edu/special/exoneration/Documents/NRE%20Annual%20Report%202022.pdf> [dostęp: 23.06.2024].

22 A.D. Leipold, *How the Pretrial Process Contributes to Wrongful Convictions*, „American Criminal Law Review” 2005, t. 42, s. 1124, <https://ssrn.com/abstract=873904> [dostęp: 23.06.2024].

23 Dane ze strony internetowej: *DNA Exonerations in the United States (1989–2020)*, <https://innocenceproject.org/dna-exonerations-in-the-united-states/> [dostęp: 23.06.2024].

24 A. Sowa, *Przyczyny pomyłek sądowych*, „Palestra” 2002, t. 46, nr 1–2, s. 138–148.

25 O. Mazur, *Niesłuszne skazania w Polsce w opinii prokuratorów i policjantów*, „Palestra” 2012, t. 57, nr 3–4, s. 19–33.

nie dochodziło do niesłusznych skazań²⁶. Jeśli natomiast chodzi o główne przyczyny niesłusznych skazań, to blisko połowa ankietowanych (49% policjantów i 47% prokuratorów) wskazała na błędną identyfikację przez świadka lub ofiarę.

Podobne badanie wśród adwokatów przeprowadzili Jan Widacki i Anna Dudzińska²⁷. Próba badawcza była w tym przypadku niewielka – odpowiedzi udzieliło 25 osób. Wszyscy respondenci stwierdzili, że spotkali się w swojej karierze z przypadkami osób niesłusznie skazanych. Ponad połowa badanych była przekonana, że miała w swojej praktyce co najmniej pięć takich przypadków. Blisko połowa ankietowanych uznała, że w przypadku poszlakowych procesów o zabójstwo od 30 do 50% osób skazanych jest faktycznie niewinnych. Dziesięć osób wskazało, że odsetek ten wynosi 20–30%²⁸. W ocenie adwokatów główną przyczyną prowadzącą do pomyłek sądowych jest obciążenie przez świadka koronnego lub świadka incognito – uznało tak 72% badanych. Jako drugą najczęstszą przyczynę wskazywali natomiast błędne rozpoznanie w czasie okazania (20% badanych)²⁹.

Należy jednak mieć na uwadze, że żadne ze wspomnianych badań ankietowych nie może świadczyć o rzeczywistej skali występowania niesłusznych skazań, czego dobitnym świadectwem są różnice w odpowiedziach. Są one przede wszystkim wyrazem tego, jak przedmiotową tematykę postrzegają profesjonalni uczestnicy procesu karnego. Ponadto pozwalają oszacować skalę zjawiska na podstawie własnych doświadczeń przedstawicieli grup zawodowych związanych z organami ścigania i wymiarem sprawiedliwości.

Za granicą prowadzono liczne badania opinii publicznej, dotyczące wiedzy ogólnej na temat niesłusznych skazań, m.in. wśród grupy losowo dobranych obywateli Stanów Zjednoczonych³⁰, studentów kierunku criminal justice³¹ oraz osób powiązanych bezpośrednio z wymiarem sprawiedliwości (policjanci, prokuratorzy, adwokaci, sędziowie)³².

Celem badań przeprowadzonych przez Marvinę Zalman, Matthew J. Larsona i Brada Smitha było przeanalizowanie stanu wiedzy i opinii publicznej na temat niesłusznych skazań, nie biorąc pod uwagę zagadnienia kary śmierci³³. Zadali oni pytania dotyczące oszacowania częstotliwości występowania zjawiska w Stanach Zjednoczonych, wiarygodności poszczególnych uczestników postępowania oraz dowodów przez nich przedstawionych³⁴. Zauważyli, że osoby powiązane bezpośrednio z postępowaniem mają skłonność do idealizacji swojej roli i pomijania własnych błędów, mimo posiadania dokładniejszej wiedzy na temat funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości, niż obywatele z nim niezwiązani³⁵. W 2011 r. Brad Smith, Marvin Zalman i Angie Kiger przeprowadzili analogiczne badanie, ograniczając się do uczestników postępowania. Skupili się na postrzeganiu przez nich błędów, pomyłek oraz wiarygodności naocznych świadków, biegłych sądowych, policji, prokuratorów, obrońców i sędziów³⁶. Brad Smith, Marvin Zalman i Angie Kiger sprawdzili również, w jakim stopniu poszczególni uczestnicy postępowania obarczają inne grupy zawodowe winą za powstałe błędy. Biorący udział w badaniu policjanci i prokuratorzy najrzadziej

26 Tamże.

27 J. Widacki, A. Dudzińska, *Pomyłki sądowe: skazania osób niewinnych przez sądy w Polsce*, „Palestra” 2007, t. 52, nr 11–12, s. 64–69.

28 Tamże.

29 Tamże.

30 M. Zalman, M.J. Larson, B. Smith, *Citizens' Attitudes Toward Wrongful Convictions*, „Criminal Justice Review” 2012, t. 37, nr 1, s. 51–69, <https://doi.org/10.1177%2F0734016811428374>.

31 J.G. Bell, K.A. Clow, R. Ricciardelli, *Causes of Wrongful Conviction: Looking at Student Knowledge*, „Journal of Criminal Justice Education” 2008, t. 19, nr 1, s. 75–96, <https://doi.org/10.1080/10511250801892979>.

32 B.W. Smith, M. Zalman, A. Kiger, *How Justice System Officials View Wrongful Convictions*, „Crime & Delinquency” 2011, t. 57, nr 5, s. 663–685, <https://doi.org/10.1177%2F0011128709335020>.

33 Badania powiązane przeprowadzili w latach 2016 i 2017 Robert J. Norris oraz Kevin J. Mullinix – R.J. Norris, K.J. Mullinix, *Framing Innocence: An Experimental Test of the Effects of Wrongful Convictions on Public Opinion*, „Journal of Experimental Criminology” 2020, t. 16, s. 311–334, <https://link.springer.com/article/10.1007/s11292-019-09360-7> [dostęp: 23.06.2024].

34 M. Zalman, M.J. Larson, B. Smith, *Citizens' Attitudes...*, s. 51–69.

35 Tamże.

36 B.W. Smith, M. Zalman, A. Kiger, *How Justice System Officials...*, s. 667–668.

wskazywali działania własnej grupy zawodowej jako przyczynę błędu, a wszystkie przebadane grupy wskazały największy udział obrońców w doprowadzeniu do niesłusznego skazania. Celem badania było rozpoznanie potrzeb w zakresie reform wymiaru sprawiedliwości w Stanach Zjednoczonych. Wykazano, że grupą zawodową najbardziej otwartą na zmiany są obrońcy³⁷, którzy zarówno w amerykańskim, jak i polskim porządku prawnym mają obowiązek podejmowania czynności procesowych jedynie na korzyść oskarżonego. Wypełnienie tego obowiązku wymaga poprawnego działania wszystkich grup biorących udział w postępowaniu, co jest utrudnione w przypadku występowania wad systemowych.

Spśród publikacji dotyczących opinii na temat niesłusznych skazań warto przytoczyć również badania porównawcze przeprowadzone wśród kanadyjskich studentów kierunku criminal justice oraz kierunków niezwiązanych z wymiarem sprawiedliwości. Badania te zostały przeprowadzone w 2008 r.³⁸ na jednym z kanadyjskich uniwersytetów. Uczestników podzielono na trzy grupy: studentów pierwszego roku kierunku criminal justice, studentów trzeciego roku kierunku criminal justice oraz studentów pozostałych kierunków. Badanie wykazało, że studenci kierunków związanych z wymiarem sprawiedliwości posiadają więcej wiedzy na temat zmiennych mających wpływ na niesłuszne skazanie niż studenci innych kierunków. Autorzy badania zaznaczyli, że grupa badanych była ograniczona (279 osób studiujących na jednym uniwersytecie). Wskazali na potrzebę powtórzenia badania wśród liczniejszej grupy, aby uzyskać pełny obraz opinii studentów na temat niesłusznych skazań. Dopiero w razie wystąpienia powtarzających się zależności po zbadaniu reprezentatywnej grupy studentów można stwierdzić występowanie prawidłowości ogólnych.

Coraz powszechniejsza wiedza i świadomość wagi problemu, którym są niesłuszne skazania, powoduje, że obok licznych opracowań koncentrujących się na badaniu ich źródeł pojawiają się publikacje, których autorzy zwracają uwagę na inne aspekty związane z takimi błędami sądowymi. Sara Hellqvist skupiła się na problematyce dostępności środków zaskarżenia wadliwych wyroków dla niesłusznie skazanych oraz ich wiedzy na ten temat. W Szwecji, gdzie Sara Hellqvist przeprowadziła badania, wykryto niewiele przypadków niesłusznych skazań, jednak mimo to autorka zwróciła uwagę, że bez odpowiedniego wsparcia prawnego skuteczne skorzystanie z tych środków jest w zasadzie niemożliwe³⁹.

Innym aspektem związanym z przedmiotową problematyką, który również zainteresował badaczy, jest wpływ niesłusznego skazania lub niesłusznego oskarżenia na psychikę osób dotkniętych pomyłką sądową. Samantha K. Brooks i Neil Greenberg konstatują, że niesłuszne oskarżenie o popełnienie przestępstwa „może prowadzić do poważnych negatywnych konsekwencji dla niesłusznie oskarżonych oraz ich rodzin”⁴⁰. W ich ocenie konsekwencje te są szerokie, poważne i długotrwałe. Autorzy przeprowadzili przegląd literatury dotyczącej tej problematyki i wyróżnili osiem głównych obszarów tematycznych – utratę tożsamości, napiętnowanie, zdrowie psychiczne i fizyczne, relacje z innymi, stosunek do wymiaru sprawiedliwości, wpływ na finanse i zatrudnienie, traumatyczne przeżycia w areszcie oraz trudności adaptacyjne⁴¹. Zwrócili również uwagę, że zidentyfikowane przez nich trudności występują także po uniewinnieniu niesłusznie skazanych.

Osoby skazane są postrzegane według schematu opierającego się na negatywnych emocjach i przymiotach. Badanie Kimberley A. Clow i Victorii Esses z 2007 r.⁴² wykazało, że przestępcy kojarzeni są z nieuczciwością, demoralizacją, buntowniczością czy przebiegłością. Badania opinii publicznej Kimberley A. Clow, Rosemary Ricciardelli i Tanyi L. Cain z 2012 r.⁴³ wskazują też na związek między niesłusznym

37 Tamże.

38 J.G. Bell, K.A. Clow, R. Ricciardelli, *Causes of Wrongful Conviction...*, s. 75–96.

39 S. Hellqvist, *Access to Justice for Wrongful Conviction Claimants in Sweden: The Final Legal Safeguard and Levels of (in)Accessibility*, „Nordic Journal of Human Rights” 2021, t. 39, nr 3, s. 338, <https://doi.org/10.1080/18918131.2021.2010909>.

40 S.K. Brooks, N. Greenberg, *Psychological Impact of Being Wrongfully Accused of Criminal Offences: A Systematic Literature Review*, „Medicine, Science and the Law” 2021, t. 61, nr 1, s. 44, <https://doi.org/10.1177%2F0025802420949069>.

41 Tamże.

42 K.A. Clow, V.M. Esses, *Expectancy Effects in Social Stereotyping: Automatic and Controlled Processing in the Neely Paradigm*, „Canadian Journal of Behavioural Science/Revue Canadienne des Sciences du Comportement” 2007, t. 39, nr 3, s. 51–69, <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/cjbs20070013>.

43 K.A. Clow, R. Ricciardelli, Cain T.L., *Stigma-by-association: Prejudicial Effects of the Prison Experience for Offenders and Exonerees*, [w:] D.W. Russell, C.A. Russell (red.), *The Psychology of Prejudice: Interdisciplinary Perspectives on Contemporary*

skazaniem a wcześniejszą karalnością, podobnie jak można to zaobserwować w stosunku do osób skazanych, które faktycznie popełniły przestępstwo. Niektóre osoby niesłusznie skazane były wcześniej karane, ale wiele z nich nie miało wcześniejszej styczności z wymiarem sprawiedliwości⁴⁴.

Rosnąca liczba badań oraz publikacji koncentrujących się wokół tematyki niesłusznych skazań wskazuje na zwiększającą się świadomość wagi tego problemu. Badacze nie tylko coraz częściej skupiają się na dość dobrze już poznanych aspektach, takich jak źródła niesłusznych skazań, lecz także identyfikują i rozpoznają inne obszary o istotnym znaczeniu, które mają swoje źródło w niesłusznych skazaniach. Coraz wyraźniej widać zainteresowanie tą problematyką, wpływem tego typu pomyłek sądowych nie tylko na wymiar sprawiedliwości i zaufanie do niego, lecz także na życie i dobrostan psychiczny osób, których problem ten dotyczy nie tylko bezpośrednio, lecz także pośrednio. Liczni autorzy⁴⁵ wysuwają postulaty przeprowadzenia zmian w ustawodawstwach oraz uwrażliwienia społeczeństwa i profesjonalnych uczestników postępowania karnego na przyczyny mogące prowadzić do niesłusznych skazań, wprowadzenie mechanizmów prewencyjnych, a także minimalizujących negatywne skutki niesłusznych skazań.

3. Badania własne

Analizy prowadzone przez zagranicznych badaczy nie wypełniają luki w badaniach empirycznych na temat niesłusznych skazań w Polsce. Przeprowadzone przez Olgę Mazur badanie ankietowe skoncentrowane było na opiniach prokuratorów z prokuratur rejonowych oraz policjantów z komend miejskich policji, bez porównania ich z opiniami pozostałych uczestników postępowania lub grupy kontrolnej, składającej się z osób niepowiązanych z organami ścigania. Dodatkowo badanie to zostało przeprowadzone ponad dekadę temu, w 2010 r., podobnie jak badanie Łukasza Chojniaka oraz Łukasza Wiśniewskiego (2012). Jeszcze starszym badaniem jest to przeprowadzone w 2007 r. przez Jana Widackiego oraz Annę Dudzińską, którzy ograniczyli próbę badawczą do 25 osób.

Za główny cel niniejszych badań postawiono analizę niesłusznych skazań w Polsce w sprawach, w których w I i II instancji kwalifikacja prawna czynu dotyczyła art. 148 § 1–4 k.k., art. 156 § 3 k.k. lub art. 158 § 3 k.k., w latach 2005–2020. Pierwotnie założoną metodą badawczą, którą planowano zastosować w pracy, była metoda analizy akt sądowych, tj. badanie akt spraw karnych z art. 525 k.p.k. lub art. 540 k.p.k., które prawomocnie zakończyły się wyrokiem uniewinniającym. Zaplanowano przeprowadzenie analizy akt sądowych z terenu całej Polski i opierając się na Ustawie o dostępie do informacji publicznej⁴⁶, przygotowano i rozesłano stosowne wnioski do prezesów sądów apelacyjnych. Pełną odpowiedź na wniosek, zawierającą sygnatury odpowiadające założeniom, otrzymano jedynie od Sądu Apelacyjnego w Lublinie. Sąd ten zidentyfikował jedną sprawę zgodną z kryteriami wniosku. Pozostałe sądy stwierdziły brak repertorium K lub brak spraw spełniających kryterium wniosku⁴⁷, tym samym zalecając kontakt z sądami okręgowymi. Kolejny etap założył podział obszarowy według właściwości 46 sądów okręgowych, nadal ograniczając wniosek w czasie do lat 2005–2020. Odpowiedzi uzyskane od sądów miały dwojaki charakter – brak spraw spełniających kryterium wniosku lub wezwanie do wykazania ważnego interesu publicznego ze względu na brak możliwości wygenerowania żądanych danych z posiadanych urzędzeń

Issues, Nova Science Publishers, New York 2012, s. 127, https://www.researchgate.net/publication/281729942_Stigma-by-association_Prejudicial_effects_of_the_prison_experience_for_offenders_and_exonerates [dostęp: 23.06.2024].

44 D. Eggers, L. Vollen (red.), *Surviving Justice: America's Wrongfully Convicted and Exonerated*, Verso, San Francisco 2005, s. 3.

45 W tym: Kimberley A. Clow, Rosemary Ricciardelli, Tanya L. Cain, Samantha K. Brooks, Neil Greenberg, Sara Hellqvist i inni.

46 Ustawa z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej, t.j. Dz.U. 2014, poz. 782 ze zm.

47 Grupa badawcza zwróciła się o wskazanie (i) liczby postępowań karnych prowadzonych w latach 2005–2020 przed danym sądem z art. 540 k.p.k., prawomocnie zakończonych wyrokiem uniewinniającym oraz (ii) liczby postępowań karnych prowadzonych w latach 2005–2020 przed danym sądem z art. 525 k.p.k., przyznających odszkodowanie za wykonanie całości lub części kary orzeczonej wyrokiem w zakresie spraw, w których w I i II instancji kwalifikacja prawna czynu dotyczyła art. 148 § 1–4 k.k., art. 156 § 3 k.k. lub art. 158 § 3 k.k. Analiza odpowiedzi uzyskanych od sądów wykazała, że kryteria (i) oraz (ii) były rozpatrywane przez sądy kumulatywnie, zamiast – zgodnie z założeniem grupy badawczej – alternatywnie, co mogło doprowadzić do niezidentyfikowania przez sądy w swoich repozycjach takich spraw.

ewidencyjnych. Stwierdzając brak możliwości zweryfikowania hipotez poprzez wybraną metodę, grupa badawcza podjęła decyzję o jej zmianie.

Po zmianie metody badawczej częściowo zweryfikowano cel badań – poznanie i analiza opinii przedstawicieli określonych grup zawodowych (sędziów, prokuratorów, adwokatów oraz policjantów) o zjawisku niesłusznych skazań w Polsce, w tym m.in. o jego przyczynach i częstotliwości występowania. Badanie miało również na celu oszacowanie skali występowania zjawiska niesłusznych skazań przez osoby, które ze względu na wykonywany zawód mają szczególną wiedzę na ten temat. Postanowiono rozszerzyć badanie o grupę studentów studiów prawniczych (podobnie jak w badaniu Jamesa G. Bella, Kimberley A. Clow, Rosemary Ricciardelli z 2008 r.) oraz studentów studiujących na kierunkach ścisłych, w charakterze grup kontrolnych⁴⁸.

4. Hipotezy

Na podstawie analizy literatury przedmiotu w przedmiocie niesłusznych skazań postawiono dziewięć hipotez badawczych.

4.1. Ogólna ocena zjawiska i dostępu do informacji o nim

Rozwój technologiczny obserwowany na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat (szczególnie mediów społecznościowych) daje możliwość zdobycia informacji na każdy temat w prosty sposób. Oprócz telewizji czy gazet ok. 68% dorosłych mieszkańców Polski korzysta przynajmniej raz w tygodniu z internetu⁴⁹. Łatwy jest zatem dostęp do publikacji dotyczących niesłusznych skazań, w szczególności po medialnym rozgłosie sprawy Tomasza Komendy (ok. 19,6 tys. wyników wyświetlanych w Search Engine Result Page, inaczej SERP, Wiadomości Google) czy Arkadiusza Kraski (ok. 2430 wyników wyświetlanych w SERP Wiadomości Google)⁵⁰. Jak zauważa Brandon Golob, media biorą udział w kształtowaniu opinii publicznej dotyczącej zjawiska niesłusznych skazań przez kreowanie narracji, często w sposób redukcyjny. Możliwość zapoznania się z potencjalnymi przypadkami niesłusznych skazań dają też tzw. nowe media – podcasty, internetowe serie dokumentalne i reportaże⁵¹. Po skorzystaniu z SERP Google zauważalne jest częstsze opisywanie zjawiska niesłusznych skazań w sprawach o zbrodnie niż w sprawach o wykroczenia⁵² – pierwsze wyszukiwanie przedstawia ok. 141 tys. wyników, drugie ok. 48,5 tys. wyników. Sformułowano zatem następujące hipotezy:

H1 – Wiedzę o niesłusznych skazaniach badani czerpią głównie z mediów – telewizja, internet, gazety.

H2 – Zdaniem respondentów niesłuszne skazania dotyczą jedynie najpoważniejszych przestępstw.

Do ogólnej oceny zjawiska bierze się również pod uwagę wnioskowanie o częstotliwości występowania niesłusznych skazań, w porównaniu z całkowitą liczbą wydanych wyroków skazujących. Dotychczas przeprowadzone badania wskazują, że odsetek ten oscyluje w granicach od 3 do 5%⁵³.

48 Przez określenie „kierunki ścisłe” rozumie się kierunki z grup: nauk przyrodniczych, matematyki i statystyki, technologii informacyjnych oraz podgrupy inżynierijno-technicznej.

49 M. Feliksiak, *Korzystanie z internetu*, „Komunikat z Badań CBOS” 2020, nr 85, s. 1–16, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2020/K_085_20.PDF [dostęp: 23.06.2024].

50 Sama fraza „niesłuszne skazanie” wyświetla około 19,1 tys. wyników w SERP.

51 B. Golob, *Un-making a Murderer: New Media's Impact on (Potential) Wrongful Conviction Cases*, „California Western Law Review” 2018, t. 54, nr 1, s. 143–150, <https://scholarlycommons.law.cwsl.edu/cwlr/vol54/iss1/5> [dostęp: 23.06.2024].

52 Na podstawie wyszukiwań fraz „niesłuszne skazanie zbrodnie” oraz „niesłuszne skazanie wykroczenie”.

53 R.J. Ramsey, J. Frank, *Wrongful Conviction: Perceptions of Criminal Justice Professionals Regarding the Frequency of Wrongful Conviction and the Extent of System Errors*, „Crime & Delinquency” 2007, t. 53, nr 3, s. 436–470, <https://doi.org/10.1177/02F0011128706286554> [dostęp: 23.06.2024].

H3 – Według respondentów niesłuszne skazania stanowią ok. 5% wszystkich wyroków skazujących.

4.2. Przyczyny niesłusznych skazań

Odpowiedzialnością za występowanie błędów doprowadzających do niesłusznych skazań obarcza się najczęściej osoby biorące czynny udział w postępowaniu – policjantów, prokuratorów, adwokatów lub sędziów. Pomyłki mogą pojawić się na każdym etapie postępowania – zarówno przygotowawczego, jak i sądowego.

Na podstawie badań przeprowadzonych przez Andrew D. Leipolda (2005)⁵⁴ oraz Brada Smitha, Marvinina Zalmana i Angie Kiger (2011)⁵⁵ sformułowano następujące hipotezy dotyczące przyczyn niesłusznych skazań:

- H4 – Błędy w początkowej fazie postępowania przygotowawczego są, według respondentów, najczęstszą przyczyną niesłusznych skazań.
- H5 – Najczęściej wskazywaną przez respondentów przyczyną niesłusznych skazań w Polsce jest błędna identyfikacja sprawcy przez naocznego świadka zdarzenia.
- H6 – Przedstawiciele poszczególnych grup zawodowych (obrońcy zawodowi, prokuratorzy, sędziowie, policjanci) oceniają, że odpowiedzialność za doprowadzenie do skazania niewinnej osoby ponoszą przedstawiciele innych wymienionych zawodów.

5. Przyczyny uniewinnienia

Prace dotyczące niesłusznych skazań koncentrują się na znaczeniu analizy materiału genetycznego, wskazując ją jako przełom w weryfikacji wyroków skazujących. Innocence Project podaje, że od 1989 r. (pierwsze zastosowanie badań DNA w Stanach Zjednoczonych w sprawie o niesłuszne skazanie⁵⁶) dzięki badaniom materiału genetycznego udowodniono bezsprzeczny brak sprawstwa 375 wcześniej skazanych osób.⁵⁷ Dodatkowo wprowadzenie tzw. standardu Dauberta⁵⁸ oraz postępujący rozwój technologiczny skutkują umocnieniem pozycji kryminalistyki oraz badań pokrewnych⁵⁹ wśród przyczyn uniewinnień w sprawach, w których osoby zostały niesłusznie skazane.

Według grupy badawczej rozwój kryminalistyki oraz badań pokrewnych stanowi główną przyczynę uniewinnień, dlatego sformułowana została następująca hipoteza:

- H7 – Według respondentów do uniewinnienia osoby skazanej przyczynił się znaczny rozwój kryminalistyki i badań pokrewnych na przestrzeni ostatnich lat.

5.1. Sylwetka osoby niesłusznie skazanej

W toku przygotowań i obserwacji zjawiska niesłusznych skazań w mediach zwrócono uwagę na powtarzającą się sylwetkę osoby niesłusznie skazanej, co doprowadziło do sformułowania poniższej hipotezy:

54 A.D. Leipold, *How the Pretrial Process Contributes...*, s. 1124–1164

55 B.W. Smith, M. Zalman, A. Kiger, *How Justice System Officials...*, s. 667–681,

56 D. Kennedy, *Gary Dotson*, <https://www.law.umich.edu/special/exoneration/Pages/casedetail.aspx?caseid=3186> [dostęp: 23.06.2024].

57 *DNA Exonerations in the United States (1989–2020)*..., dz. cyt.

58 J.L. Wayman, *When Bad Science Leads to Good Law: The Disturbing Irony of the Daubert Hearing in the Case of U.S. v. Byron C. Mitchell*, Biometrics Publications, California 2000.

59 Przez „badania pokrewne” rozumie się takie dziedziny jak: medycyna sądowa, antropologia sądowa oraz psychologia sądowa.

H8 – Według respondentów największy odsetek osób niesłusznie skazanych stanowią mężczyźni w wieku 30–40 lat.

Na podstawie spostrzeżeń Kimberley A. Clow i Victorii Esses z 2007 r.⁶⁰ oraz Kimberly A. Clow, Rosemary Ricciardelli i Tanyi L. Cain z 2012 r.⁶¹ sformułowana została następująca hipoteza:

H9 – Według respondentów największy odsetek osób niesłusznie skazanych stanowią osoby, które były już wcześniej karane.

6. Metoda

6.1. Metoda badawcza

Do weryfikacji postawionych hipotez wykorzystano metodę badania ankietowego. Wybór tej metody umotywowany był możliwością dotarcia do jak najszerszej grupy respondentów należących do grup podlegających badaniu. Celem ankiety były poznanie i analiza doświadczeń oraz opinii przedstawicieli określonych grup zawodowych (sędziów, prokuratorów, adwokatów, policjantów oraz – jako grupy kontrolnej – studentów) o zjawisku niesłusznych skazań w Polsce, w tym przede wszystkim o jego przyczynach i częstotliwości występowania. Ankieta została skierowana do:

1. osób wykonujących zawód sędziego orzekających w sprawach karnych;
2. osób wykonujących zawód adwokata, posiadających doświadczenie zawodowe w sprawach karnych w roli obrońcy lub pełnomocnika;
3. osób wykonujących zawód prokuratora;
4. osób wykonujących zawód funkcjonariuszki albo funkcjonariusza policji;
5. studentów kierunku prawo;
6. studentów kierunków ścisłych.

6.2. Wykorzystane narzędzia

Kwestionariusze zostały skonstruowane za pomocą narzędzia Google Workspace: Formularze. Narzędzie to pozwala na zdalne tworzenie i edycję ankiet, dając możliwość współpracy wielu osób w tym samym momencie. Zebrane wyniki można przekierować do innych narzędzi oferowanych przez Google Workspace⁶², które charakteryzują się bezpłatnością przy ich użyciu. Formularze Google pozwalają też na wprowadzenie różnych typów pytań, m.in. odpowiedzi wpisywane (krótkie oraz długie odpowiedzi), odpowiedzi wybierane z listy (jednokrotnego albo wielokrotnego wyboru) oraz odpowiedzi wybierane z siatki (skala liniowa, siatka jednokrotnego wyboru oraz siatka pół wyboru). Korzystanie z tego narzędzia nie wymaga dodatkowej wiedzy wykraczającej poza standardową aktywność internautów – serwisy Grupy Google odnotowują największą oglądalność, skupiając ponad 28 mln internautów i osiągając wśród nich 95,69% zasięgu⁶³. Jednym z ograniczeń przy konstruowaniu formularza był brak możliwości odwrócenia skali liniowej, w wyniku czego wszystkie skale znajdujące się w ankiecie mają format „1 (nigdy) – 5 (zawsze)”.

60 K.A. Clow, V.M. Esses, *Expectancy Effects in Social Stereotyping...*, s. 161–173.

61 K.A. Clow, R. Ricciardelli, T.L. Cain, *Stigma-by-association: Prejudicial Effects of the Prison Experience for Offenders and Exonerates...*, s. 127–154.

62 *Jak używać Formularzy Google*, https://support.google.com/docs/answer/6281888?hl=pl&ref_topic=6063584 [dostęp: 23.06.2024].

63 *Wyniki badania Mediapanel za kwiecień 2024*, <https://media-panel.pl/pl/aktualnosci/wyniki-badania-mediapanel-za-kwiecien-2024/#:~:text=W%20kwietniu%20liczba%20internaut%C3%B3w%20wynios%C5%82a,medium%2025%2C4%20mln%20os%C3%B3b> [dostęp: 23.06.2024].

Sporządzonych zostało pięć ankiet, dostosowanych do badanych grup. Główne różnice w ich budowie opierały się na dostosowaniu danych zbieranych w metryczce (w przypadku grupy studentów nie byli oni pytani o doświadczenie zawodowe w sprawach karnych oraz o ocenę stopnia, w jakim ich grupa zawodowa przyczyniałaby się do niesłuszných skazań). We wstępie zawarto informacje oraz instrukcje dla respondenta wraz z określeniem grupy zawodowej, do której dana wersja badania była kierowana. Ankieta podzielona została na trzy części. Pierwsza z nich to metryczka, w której oprócz podstawowych informacji demograficznych zbierano również informacje dotyczące bezpośredniej znajomości zjawiska przez ankietowanego. Część druga dotyczyła ogólnej oceny zjawiska niesłuszných skazań oraz dostępu do informacji o nim. Część trzecia dotyczyła samego zjawiska oraz jego przyczyn. Ankieta składała się z 16 pytań merytorycznych, spośród których formularz wymagał odpowiedzi na 15. Pytanie zawarte w części trzeciej ankiety, dotyczące oceny wartości poszczególnych rodzajów badań kryminalistycznych i dowodów, było pytaniem opcjonalnym, na które ankietowany nie musiał udzielać odpowiedzi, aby odesłać ankietę.

6.3. Przebieg badań

Po skonstruowaniu narzędzia służącego weryfikacji postawionych hipotez w marcu 2022 r. grupa badawcza przeprowadziła badania pilotażowe na próbie sześciu osób. Reprezentowały one każdą z grup zawodowych, do których docelowo kierowany był kwestionariusz. Na podstawie wiadomości zwrotnych zweryfikowano treść pytań, ujednolicono ich brzmienie oraz wprowadzono poprawki ułatwiające precyzyjne odpowiedzi na zadane pytania. Skontaktowano się z organizacjami zrzeszającymi przedstawicieli badanych grup zawodowych⁶⁴, do których, po wyrażeniu chęci udziału w badaniu, wysłano przygotowany formularz.

W niniejszym artykule omówione zostaną wyniki ankiet przeprowadzonych wśród adwokatów⁶⁵. W związku z tym wskazać należy, że z uwagi na niewystarczający odzew okręgowych rad adwokackich podjęto inne działania zmierzające do dotarcia do jak najszerszego grona respondentów. W tym celu wysłano wiadomości e-mail bezpośrednio do 556 osób, losowo wybranych z listy adwokatów wykonujących zawód, którzy zadeklarowali praktykę w zakresie prawa i postępowania karnego, udostępnionej na stronie internetowej Krajowego Rejestru Adwokatów i Aplikantów Adwokackich⁶⁶. Po wyrażeniu zgody na przesłanie ankiety link został rozesłany do 66 osób, które wyraziły zainteresowanie wypełnieniem formularza. W sumie w badaniu wzięło udział 116 adwokatów i adwolatek z terenu całej Polski⁶⁷.

64 Skontaktowano się ze Stowarzyszeniem Prokuratorów „Lex Super Omnia”, Związkiem Zawodowym Prokuratorów i Pracowników Prokuratury RP, Stowarzyszeniem Sędziów Polskich „Iustitia”, Stowarzyszeniem Sędziów „Themis”, Niezależnym Samorządnym Związkiem Zawodowym Policjantów, Europejskim Stowarzyszeniem Studentów Prawa ELSA Poland, Forum Uczelni Technicznych oraz okręgowymi radami adwokackimi (N = 23).

65 Wyniki badania przeprowadzonego wśród pozostałych grup omówione zostały w artykułach: J. Kupczyński, B. Reich, *Niesłuszne skazania w Polsce. Badania ankietowe wśród polskich prokuratorów*, „Prokuratura i Prawo” 2024, nr 3, s. 66–93; D. Gębarska, J. Sobocińska, *Niesłuszne skazania w Polsce. Badania ankietowe wśród polskich sędziów* (niepubl.).

66 Krajowy Rejestr Adwokatów i Aplikantów Adwokackich dostępny jest na stronie internetowej – *Rejestr adwokatów*, <https://rejestradwokatow.pl/adwokat> [dostęp: 23.06.2024].

67 Mimo że zgodnie z art. 82 k.p.k. od 1 lipca 2015 r. obrońcą – poza adwokatem – może być również osoba uprawniona do obrony według ustawy o radcach prawnych, niniejsze badanie zostało ograniczone wyłącznie do adwokatów. Celem grupy badawczej było poznanie opinii osób zajmujących się w praktyce obroną w sprawach karnych, w tym osób posiadających doświadczenie dłuższe niż od 2015 r. Udało się zgromadzić odpowiedzi od 35 osób zajmujących się prawem karnym więcej niż 10 lat, co w ocenie autorek artykułu stanowi cenny wkład w niniejsze badanie.

7. Wyniki badania

7.1. Próba badawcza

Wśród 116 respondentów większość stanowili mężczyźni – ankietę wypełniło 67 mężczyzn i 49 kobiet. Najliczniejszą grupą badanych (69 osób) byli adwokaci w wieku od 30 do 39 lat, którzy stanowili ponad połowę respondentów (59,5%). Udział pozostałych grup wiekowych w badaniu wyglądał następująco – osoby w wieku 40–49 lat stanowiły 20,7% badanych (24 osoby), w wieku 20–29 lat – 9,5% badanych (11 osób), w wieku 50–59 lat – 7,8% (9 osób), w wieku 60–69 lat – 1,7% (2 osoby)⁶⁸. Ankietę wypełniła także 1 osoba w wieku 70 lat lub więcej.

Najliczniejszą grupą respondentów byli adwokaci pracujący w zawodzie od roku do pięciu lat (31%). Najmniej było osób pracujących krócej niż rok – 3 osoby (2,6%).

Tabela 1. Staż pracy respondentów w zawodzie adwokata

Lata przepracowane w zawodzie adwokata	(liczba odpowiedzi)	%
1–5	36	31%
6–10	34	29,3%
11–15	25	21,6%
16–20	9	7,8%
więcej niż 20	9	7,8%
mniej niż rok	3	2,6%
	n = 116	100%

Źródło: Badania własne.

W związku z tym, że temat badania dotyczył zjawiska niesłusznych skazań, celem było zgromadzenie odpowiedzi od adwokatów zajmujących się w swojej praktyce prawem i postępowaniem karnym. Z tego powodu badani zostali poproszeni o udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy zajmują się sprawami karnymi. Ze 116 osób, które udzieliły odpowiedzi, 102 zadeklarowały, że zajmują się właśnie tym rodzajem spraw. W tym miejscu wskazać trzeba, że dwie z tych 102 osób nie wypełniły pełnej ankiety, w związku z tym liczba adwokatów karnistów, którzy udzielili odpowiedzi na wszystkie pytania, wyniosła 100.

Osoby, które potwierdziły, że zajmują się sprawami karnymi, zostały poproszone o udzielenie informacji, od ilu lat zajmują się tym typem spraw⁶⁹. Ponad jedna trzecia badanych – 38 osób – zadeklarowała, że zajmuje się sprawami karnymi od 6 do 10 lat. Drugą najliczniejszą grupę stanowili adwokaci zajmujący się sprawami karnymi od roku do pięciu lat (28 osób). Dalej kolejno osób zajmujących się sprawami karnymi od 11 do 15 lat było 18, od 16 do 20 lat – 9, więcej niż 20 lat – 8. Jedna osoba zadeklarowała, że zajmuje się sprawami karnymi krócej niż rok.

Ponad dwie trzecie badanych – 68 osób – potwierdziły, że zna osobę niesłusznie skazaną, z czego największa grupa (32,7%) wskazała, że zna jedną taką osobę. Blisko 37% ankietowanych wskazało jednak,

⁶⁸ Ze względu na brak publikacji danych dotyczących liczby adwokatów, aplikantów i zespołów adwokackich w zestawie NRA SI 01 przekazanym Głównemu Urzędowi Statystycznemu nie można porównać zebranych danych z ogółem grupy zawodowej.

⁶⁹ Pytanie było opcjonalne i skierowane do tej grupy ankietowanych, która zadeklarowała, że zajmuje się sprawami karnymi. Jednak w wyniku pomyłki odpowiedzi na nie udzieliło więcej osób – zamiast 102 odnotowano 105 odpowiedzi. W związku z tym 3 odpowiedzi udzielone na to pytanie przez osoby, które powinny je pominąć, nie zostały wzięte pod uwagę przy opracowaniu wyników.

że zna 3 osoby niesłusznie skazane lub więcej, przy czym uwagę zwracają odpowiedzi wskazujące na znajomość 10 takich osób (1 adwokat) czy nawet kilkunastu takich osób (2 adwokatów). W związku z tym, że pytanie było otwarte i umożliwiało wpisanie odpowiedzi w dowolnej formie, niektórzy respondenci nie określili dokładnej liczby osób niesłusznie skazanych, które znają (Tabela 2).

Tabela 2. Liczba osób niesłusznie skazanych, które znają respondenci

Liczba osób niesłusznie skazanych, które znają respondenci	(liczba odpowiedzi)	%
1	22	32,4%
2	21	30,9%
3	13	19,1%
ponad 3	1	1,5
4	3	4,4%
5	2	2,9%
6	1	1,5%
16	1	1,5%
zdecydowanie więcej niż kilka	1	1,5%
ok. 10	1	1,5%
kilkanaście	1	1,5%
wiele	1	1,5%
	n = 68	100%

Źródło: Badania własne.

Osoby, które zadeklarowały, że znają osoby niesłusznie skazane, zostały poproszone o wskazanie kwalifikacji czynów, za które osoby te zostały niesłusznie skazane. Formularz pozwalał na udzielenie odpowiedzi otwartej, bez ograniczenia liczby wskazywanych kwalifikacji. Analiza odpowiedzi udzielonych przez badanych pozwoliła ustalić, że najczęściej powtarzającymi się kwalifikacjami były:

1. oszustwo (art. 286 k.k.) – 17 odpowiedzi;
2. fałszerstwo (art. 270, 270a, 271, 273 k.k.) – 11 odpowiedzi;
3. znęcanie się (art. 207 k.k.) – 11 odpowiedzi;
4. zabójstwo (art. 148 k.k.) – 7 odpowiedzi;
5. seksualne wykorzystanie małoletniego (art. 200 k.k.) – 7 odpowiedzi;
6. kradzież (art. 278 k.k.) – 7 odpowiedzi;
7. udział w zorganizowanej grupie przestępczej (art. 258 k.k.) – 6 odpowiedzi;
8. groźby karalne (art. 190 k.k.) – 6 odpowiedzi;
9. rozbój (art. 280 k.k.) – 5 odpowiedzi;
10. zgwałcenie (art. 197 k.k.) – 4 odpowiedzi;
11. wprowadzanie do obrotu środków odurzających (art. 56 ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii) – 4 odpowiedzi.

70 Respondenci wskazywali również pojedyncze przypadki kwalifikacji z innych artykułów kodeksu oraz innych ustaw – kodeksu wykroczeń, kodeksu karnego skarbowego oraz ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii.

7.2. Ogólna ocena zjawiska i dostępu do informacji o nim

Najczęściej wskazywane źródła, z których respondenci czerpią wiedzę o przypadkach niesłuszných skazań i które stanowiły łącznie ponad trzy czwarte odpowiedzi (81,2%), to internet (34,6% wskazań), praca (31,7%) oraz telewizja (14,9%).

Tabela 3. Źródła wiedzy o przypadkach niesłuszných skazań

Źródła, z których respondenci czerpią wiedzę o niesłuszných skazaniach	(liczba odpowiedzi)	%
internet	35	34,6%
praca	32	31,7%
telewizja	15	14,9%
znajomi	7	6,9%
gazety	4	3,9%
nigdy nie spotkałem się z takim zagadnieniem	2	2%
radio	1	1%
od skazanego	1	1%
inne (wpisane samodzielnie)	4	4%
	n = 101 ⁷¹	100%

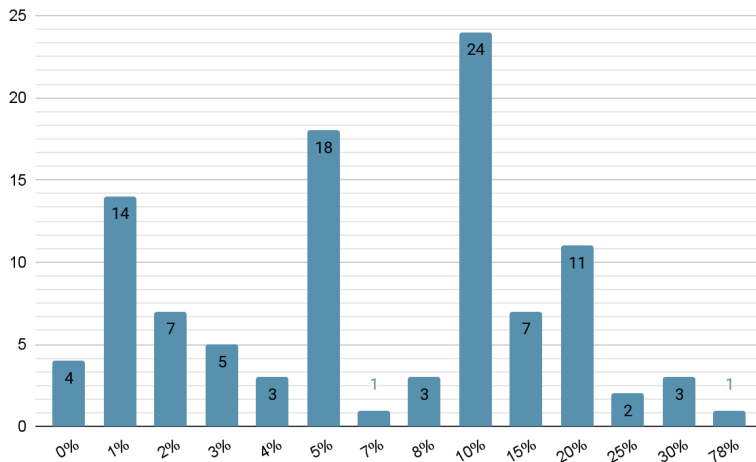
Źródło: Badania własne.

Odpowiedzi wpisane samodzielnie przez respondentów, takie jak „własna analiza akt sprawy”, „analiza orzeczenia Sądu Najwyższego wydanego na skutek kasacji”, „od klientów” czy „od skazanego”, można umieścić pod szerokim terminem „praca”. Wymienione czynności są integralną częścią praktyki prawniczej i działalności adwokata.

Adwokaci biorący udział w badaniu zostali poproszeni także o udzielenie informacji, czy kiedykolwiek szukali samodzielnie informacji o zjawisku niesłuszných skazań. Twierdząco na to pytanie odpowiedziała jedna czwarta badanych – 26 osób (25,5%). Siedemdziesiąt jeden osób nigdy nie szukało samodzielnie informacji na przedmiotowy temat, a pięć nie pamiętało, czy kiedyś to robiło. Wyniki uzyskane na podstawie dwóch omówionych powyżej pytań potwierdziły hipotezę [H1] dotyczącą źródeł wiedzy o niesłuszných skazaniach, chociaż jedna trzecia respondentów czerpie tę wiedzę również z pracy.

Przekrój odpowiedzi dotyczących oszacowania, jaki odsetek wszystkich spraw stanowią niesłuszne skazania, był szeroki – wskazywano wartości od 0 do 78%. Jednak zdaniem największej liczby respondentów problem tego rodzaju pomyłek sądowych dotyczy 10% spraw – takiej odpowiedzi udzieliło 24 badanych adwokatów. Druga najczęściej wskazywana wartość – podana przez 18 osób – to 5% spraw. Zdaniem czterech osób zjawisko niesłuszných skazań zasadniczo nie występuje – osoby te jako wartość wskazały 0% spraw. Uzyskane wyniki nie potwierdziły hipotezy [H3] dotyczącej częstotliwości występowania niesłuszných skazań.

71 Jedna z odpowiedzi nie wskazywała żadnego źródła, dlatego nie została wzięta pod uwagę.

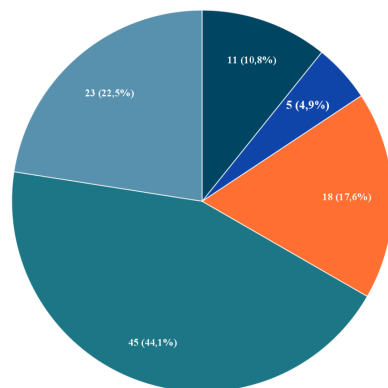
Wykres 1. Odsetek wszystkich spraw, stanowiących niesłuszne skazania

Źródło: Badania własne.

Blisko połowa badanych (44,1%) jest zdania, że ryzyko wystąpienia niesłusznego skazania jest największe w przypadku występku zagrożonych grzywną powyżej 30 stawek dziennych albo powyżej 5 tys. zł. Prawie jedna czwarta (22,5%) ankietowanych nie potrafiła wskazać kategorii przestępstw najbardziej zagrożonych pomyłkami sądowymi tego rodzaju. Na najcięższe przestępstwa, a więc zbrodnie zagrożone karą dożywotniego pozbawienia wolności wskazało 11 osób (10,8%). Powyższe oznacza, że hipoteza [H2] dotycząca kategorii przestępstw, w której najczęściej dochodzi do niesłusznych skazań, została zweryfikowana negatywnie.

Wykres 2. Kategorie przestępstw, w których najczęściej dochodzi do niesłusznego skazania

- zbrodnie zagrożone karą dożywotniego pozbawienia wolności
- zbrodnie zagrożone karą pozbawienia wolności od lat 12 do lat 25
- zbrodnie zagrożone karą pozbawienia wolności od lat 3 do lat 11
- występkę zagrożone grzywną powyżej 30 stawek dziennych albo powyżej 5000 złotych
- nie wiem

Źródło: Badania własne.

7.3. Szczegółowe omówienie zjawiska niesłusznych skazań

Zdaniem ankietowanych najczęstszą przyczyną niesłusznych skazań w Polsce jest tzw. widzenie tunelowe organów ścigania (64 odpowiedzi, 26%). Czerdziestu badanych lub więcej wskazało również składanie fałszywych zeznań przez świadka zdarzenia oraz nierzetelność prokuratora. Błędna identyfikacja dokonana przez naocznego świadka zdarzenia (19 odpowiedzi, 8%), składanie fałszywych wyjaśnień przez oskarżonego oraz niedostateczne przygotowanie obrońcy (po 7 odpowiedzi, 3%) były wskazywane najrzadziej.

Tabela 4. Najczęstsze przyczyny niesłusznych skazań według adwokatów.

Przyczyny niesłusznych skazań	(liczba odpowiedzi)	%
tzw. widzenie tunelowe organów ścigania	64	26%
składanie fałszywych zeznań przez świadka zdarzenia	47	19%
nierzetelność prokuratora	40	16%
fałszywe zeznanie informatora	32	13%
nierzetelne zastosowanie techniki kryminalistycznej	29	12%
błędna identyfikacja dokonana przez naocznego świadka zdarzenia	19	8%
składanie fałszywych wyjaśnień przez oskarżonego	7	3%
niedostateczne przygotowanie obrońcy	7	3%
	n=245 ⁷²	100%

Źródło: Badania własne.

W dalszej części badania ankietowani określić mieli skalę wpływu błędnej identyfikacji przez naocznego świadka zdarzenia na niesłuszne skazanie. Zastosowano skalę pięciostopniową – 1 – „nigdy”, 2 – „czasami”, 3 – „często”, 4 – „bardzo często”, 5 – „zawsze”. Podczas gdy w pytaniu o trzy najczęstsze przyczyny niesłusznych skazań błędna identyfikacja przez świadka zdarzenia była jedną z trzech najrzadziej wybieranych przyczyn, to 42% ankietowanych określiło częstotliwość jej wpływu jako „często”, a 46% jako „bardzo często”. Trzy osoby (3%) wskazały odpowiedź „nigdy”, cztery osoby (4%) odpowiedź „czasami”, a pięć osób (5%) wybrało odpowiedź „zawsze”. Wyniki otrzymane w toku badań oraz późniejszej weryfikacji częściowo potwierdziły założoną hipotezę [H5] w takim zakresie, że w zestawieniu z innymi przyczynami błędna identyfikacja wskazywana była rzadziej niż w pytaniu wprost, kiedy jej wpływ określony był jako znaczący.

Ankietowani mieli również możliwość podania przyczyny niezawartej na liście odpowiedzi. Respondenci najczęściej (18 na 28 dodatkowych odpowiedzi) wskazywali na nierzetelność sądów w zakresie stosowania naczelných zasad polskiego procesu karnego:

- zasady prawdy materialnej, poprzez pogłębianie niskich standardów postępowania karnego, w szczególności podczas postępowania dowodowego;
- zasady obiektywizmu oraz reguły *in dubio pro reo* w celu realizacji założeń statystycznych i celów postępowania karnego oraz niechęć do tłumaczenia wątpliwości na korzyść oskarżonego;
- zasady domniemania niewinności przejawiające się w potrzebie skazania, jeżeli w toku postępowania stosowane były izolacyjne środki zapobiegawcze;

72 Respondenci poproszeni zostali o wybranie trzech, według nich, najczęstszych przyczyn niesłusznych skazań.

- zasady swobodnej oceny dowodów, nierzetelnie weryfikując przedstawiony materiał dowodowy, także brak przygotowania sędziów w zakresie weryfikacji wiedzy specjalistycznej;
- ankietowani zwracali również uwagę (2 na 28 dodatkowych odpowiedzi) na tzw. funkcję małego świadka koronnego. Wskazano również na znaczenie opinii biegłego w trakcie postępowania, przywołując jej możliwą wadliwość oraz brak jej weryfikacji, np. w formie opinii prywatnej przeprowadzonej na wniosek oskarżonego. Wspomniana została opieszałość samego oskarżonego we współpracy z obrońcą. Dwóch respondentów zwróciło uwagę na potrzebę realizacji założeń statystycznych, przejawiającą się m.in. w rozpatrywaniu dowodów budzących wątpliwości na niekorzyść oskarżonego.

Respondenci ocenili wpływ błędów występujących w fazie postępowania przygotowawczego na niesłuszne skazanie, używając pięciostopniowej skali. Ponad połowa ankietowanych (55%) stwierdziła, że błędy te bardzo często są przyczyną niesłusznych skazań. Trzy najczęściej wybierane przez respondentów przyczyny, tj. „widzenie tunelowe” organów ścigania, składanie fałszywych zeznań przez świadka zdarzenia oraz nierzetelność prokuratora, mają wpływ na ukształtowanie postępowania przygotowawczego i – w konsekwencji – na przebieg postępowania głównego przed sądem. Postawiona hipoteza [H4] została zweryfikowana pozytywnie.

Tabela 5. Częstotliwość wpływu błędów popełnionych w fazie postępowania przygotowawczego na niesłuszne skazanie

Jak często błędy popełnione w fazie postępowania przygotowawczego są przyczyną niesłusznych skazań?	(liczba odpowiedzi)	%
Nigdy	1	1%
Czasami	7	7%
Często	25	25%
Bardzo często	55	55%
Zawsze	12	12%
	n = 100	100%

Źródło: Badania własne.

Zdaniem prawie dwóch trzecich respondentów (63%) elementem prowadzącym do uniewinnienia osoby niesłusznie skazanej jest rozwój kryminalistyki i badań pokrewnych. W trakcie oceny częstotliwości wpływu badań DNA na uniewinnienie niesłusznie skazanych odpowiedzi „często” (35%), „bardzo często” (34%) oraz „zawsze” (9%), sumując, wybierane były częściej niż odpowiedzi „nigdy” (3%) i „czasami” (19%).

Wskazując, jak często błędy przedstawicieli grupy zawodowej, do której należą respondenci (adwokaci), doprowadzają do niesłusznego skazania, najczęściej wybierali oni odpowiedzi „czasami” oraz „często” (po 41%). Żadna osoba biorąca udział w badaniu nie stwierdziła, że błędy te zawsze skutkują niesłusznym skazaniem.

Tabela 6. Częstotliwość wpływu błędów adwokatów na doprowadzenie do niesłusznego skazania

Jak często błędy adwokatów doprowadzają do niesłusznego skazania	(liczba odpowiedzi)	%
Nigdy	10	10%
Czasami	41	41%

Jak często błędy adwokatów doprowadzają do niesłusznego skazania	(liczba odpowiedzi)	%
Często	41	41%
Bardzo często	8	8%
Zawsze	0	0%
	n = 100	100%

Źródło: Badania własne.

Zdaniem połowy adwokatów biorących udział w badaniu grupą zawodową, której błędy w największym stopniu przyczyniają się do niesłusznego skazania, są sędziowie (51,5%). Według respondentów błędy popełniają również policjanci (29%) oraz prokuratorzy (18%). Ankietowani najrzadziej (2%) wskazywali własną grupę zawodową. Nie można zatem kategorycznie zweryfikować hipotezy [H6] – pomimo wcześniejszego wskazania, że błędy adwokatów doprowadzają do niesłusznego skazania „czasami” lub „często”, w zestawieniu z innymi grupami respondenci nie wskazywali na swoje błędy.

Respondenci wskazali, że osobami niesłusznie skazanymi są najczęściej mężczyźni (54%); rzadziej wskazywali, że płeć nie ma znaczenia (46%). Żaden z respondentów nie wskazał, aby to kobiety były najczęściej osobami niesłusznie skazanymi. Wskazywany średni wiek w latach mieścił się w przedziale 21–50⁷³. Średnia arytmetyczna wyników wyniosła 33,31, a mediana 30. Dla poszczególnych przedziałów wiekowych zanotowano następujące wyniki: 20–29 lat – 25, 30–39 lat – 63, 40–49 lat – 27, 50–59 lat – 4. Zdaniem respondentów większość niesłusznie skazanych była już wcześniej karana (53%), przy czym 27% ankietowanych stwierdziło, że wcześniejsza karalność nie ma wpływu na niesłuszne skazanie, a 20% nie miała zdania. Na podstawie zebranych odpowiedzi w pełni potwierdzono hipotezę [H8] oraz, po porównaniu odpowiedzi kategorycznych, hipotezę [H9].

Respondenci koncentrowali się na roli błędów popełnianych przez sąd w procesie prowadzącym do niesłusznego skazania – uznawanie wniosków obrony za nieprzydatne, niewystarczające merytoryczne przygotowanie sędziów (także w zakresie orzekania za czyny objęte złożoną kwalifikacją prawną) oraz przypisywanie nadmiernej wiarygodności tezom aktu oskarżenia. Jedna z osób ankietowanych zwróciła również uwagę na zjawisko tzw. polskiego uniewinnienia, polegającego na dostosowaniu wyroku do czasu trwania odbytego już aresztu – „sądy nawet dostrzegając konieczność uniewinnienia albo przynajmniej łagodniejszego wyroku w sytuacji, gdy był stosowany długotrwały areszt, dopasowują wyrok do czasu trwania aresztu”.

Położono również nacisk na początkowe fazy postępowania przygotowawczego. W chwili ujawnienia przestępstwa (zabezpieczenie miejsca zdarzenia, rozpytanie, przeprowadzenie oględzin miejsca zdarzenia, wypełnienie protokołu z oględzin miejsca) dochodzi do błędów, które wpływają na przebieg całego postępowania, w szczególności dowodowego. Jak wskazał jeden z respondentów: „Z uwagi na to, że są to czynności niepowtarzalne, winny być prowadzone jak najbardziej skrupulatnie. Tutaj natomiast często występuje ignorancja, by nie powiedzieć brak umiejętności, który w trakcie postępowania przynosi opłakane skutki”. Błędy mogą też przybierać postać zaniechań, przez które dowody wykazujące brak winy osoby podejrzanej stają się niedostępne dla organów procesowych i nie można ich przeprowadzić. Jako problemy wskazano m.in. prowadzenie wybiórczego dochodzenia oraz niestaranne wydawanie wyroków nakazowych.

Wskazywano też problemy wynikające z wysokości wynagrodzenia, które wypłacane jest obrońcom z urzędu. Ankietowani zauważyli, że tacy obrońcy są w większości młodymi adwokatami i radcami

73 Jedna z osób badanych na pytanie „Ile lat, Pani/Pana zdaniem, mają osoby niesłusznie skazywane? (proszę podać średni wiek w latach)” wskazała odpowiedź „99”. Ze względu na to, że wynik znacząco odbiega od innych, postanowiono o jego eliminacji.

prawnymi, ponieważ osoby z większym doświadczeniem nie są skłonne do przyjmowania spraw z urzędu z uwagi na wynagrodzenie niepokrywające kosztów włożonej pracy.

8. Podsumowanie

Uzyskane w toku badania wyniki umożliwiły potwierdzenie części hipotez w całości lub części, podczas gdy dwie z nich zostały zweryfikowane negatywnie. Hipotezy dotyczące częstotliwości występowania zjawiska niesłuszných skazań oraz kategorii przestępstw najbardziej nimi zagrożonych zostały zweryfikowane negatywnie. Hipotezy dotyczące źródła wiedzy o przypadkach niesłuszných skazań, ich najczęstszej przyczyny oraz oceny odpowiedzialności poszczególnych grup zawodowych za doprowadzenie do niesłusznego skazania nie znalazły potwierdzenia, ale nie zostały również w pełni zweryfikowane negatywnie. Natomiast hipotezy dotyczące błędów w początkowej fazie postępowania przygotowawczego jako przyczyny niesłuszných skazań, przyczynienia się rozwoju kryminalistyki i badań pokrewnych do uniewinnienia osób niesłusznie skazanych oraz obydwie hipotezy dotyczące sylwetki osoby niesłusznie skazanej – a więc jej wieku oraz uprzedniej karalności – zostały w badaniu potwierdzone.

Pewnych informacji o zjawisku niesłusznego skazania dostarczają już odpowiedzi udzielone przez badanych w pierwszej części ankiety, a więc w metryczce. Na uwagę zasługuje to, że blisko 70% ankietowanych zna osobę niesłusznie skazaną, przy czym blisko 37% badanych zna trzy takie osoby lub więcej. Dla porównania: w grupie kontrolnej⁷⁴ wyniki prezentowały się odwrotnie – ponad 80% ankietowanych odpowiedziało, że nie zna osoby niesłusznie skazanej. Wśród tej grupy nie było również nikogo, kto znałby trzy osoby niesłusznie skazane lub więcej. Bez wątpienia świadczy to o specyfice wykonywanego przez adwokatów karnistów zawodu. Jednak to, że niemal co piąty student zna osobę niesłusznie skazaną, wskazuje, że temat pomyłek sądowych stanowi problem dość powszechny⁷⁵.

Dynamiczny rozwój technologiczny oraz szeroki, powszechny wręcz dostęp do informacji za pomocą internetu oraz innych mediów⁷⁶ nie powoduje jednak, że są to główne źródła informacji o niesłuszných skazaniach. Nie potwierdziło się w pełni założenie grupy badawczej, że wiedzę o niesłuszných skazaniach badani czerpią głównie z mediów (telewizji, internetu, gazet). Analiza wyników badania prowadzi do wniosku, że wśród adwokatów zajmujących się sprawami karnymi drugim głównym źródłem wiedzy o przypadkach niesłusznego skazania – obok internetu – jest wykonywana przez nich praca. Koresponduje to z wynikami uzyskanymi na pytanie o samodzielne poszukiwanie informacji o takich przypadkach. Większość badanych wskazała, że nie prowadziła takich poszukiwań. Nie dziwi więc, że jeżeli mają wiedzę o przypadkach pomyłek sądowych, oznacza to, że zdobyli ją w toku swojej działalności zawodowej. W grupie kontrolnej jako główne źródła wiedzy o niesłuszných skazaniach wskazano natomiast internet (66,9%) i telewizję (21,4%). Przeprowadzona analiza wyników uzyskanych wśród adwokatów oraz grupy kontrolnej wykazała, że istnieje statystycznie istotna różnica między adwokatami a studentami w zakresie źródeł wiedzy o niesłuszných skazaniach⁷⁷.

Blisko połowa ankietowanych (46,2%) uważa, że niesłuszne skazania dotyczą więcej niż 10% spraw karnych. Mimo że wyniki uzyskane w tej części badania były bardzo zróżnicowane, to zwraca uwagę to, że adwokaci szacują tę wartość zupełnie inaczej i zdecydowanie bardziej krytycznie niż przedstawiciele

74 Grupę kontrolną stanowiło 144 studentów – 94 studentów prawa oraz 50 studentów kierunków ścisłych, takich jak informatyka, elektronika czy inżynieria materiałowa.

75 Należy przy tym mieć na uwadze, że ze względu na specyfikę wykonywanej pracy adwokaci znają osoby niesłusznie skazane z własnej praktyki, mają z nimi styczność w toku wykonywania obowiązków. Natomiast przedstawiciele grupy kontrolnej mogą pod pojęciem „znania” rozumieć zarówno sprawy swoich znajomych, jak i te, o których dowiedzieli się z innych źródeł.

76 M. Feliksiak, *Korzystanie z internetu...*, dz. cyt.

77 Przeprowadzono test niezależności chi-2, w którym wyliczona wartość p wynosiła 0.001, była zatem znacznie mniejsza niż standardowy poziom istotności 0.05, co pozwoliło na odrzucenie hipotezy zerowej, zakładającej, że analizowane zmienne są niezależne. Oznacza to, że istnieje statystycznie istotna różnica między adwokatami a grupą kontrolną w kontekście źródeł wiedzy o przypadkach niesłuszných skazań.

zawodów prawniczych znajdujący się zazwyczaj po drugiej stronie postępowania – gdzie – jak wynika z badań Olgi Mazur – zaledwie 2% policjantów i żaden z prokuratorów biorących udział w badaniu oceniają skalę zjawiska na powyżej 10% spraw⁷⁸. Tym samym hipoteza, że według respondentów niesłuszne skazania zdarzają się bardzo rzadko, nie została potwierdzona.

Nie znalazła również potwierdzenia hipoteza, że zdaniem respondentów niesłuszne skazania dotyczą najpoważniejszych przestępstw. Blisko połowa ankietowanych wskazała, że jest zupełnie odwrotnie, a do niesłusznych skazań dochodzi najczęściej w sprawach o występki zagrożone grzywną powyżej 30 stawek dziennych albo powyżej 5 tys. zł. Na zbrodnie wskazała jedna trzecia badanych. Tymczasem w grupie kontrolnej wyniki prezentują się odwrotnie – ponad dwie trzecie badanych uznały, że to właśnie zbrodnie stanowią kategorie przestępstw, w których najczęściej dochodzi do pomyłek sądowych, a występki wskazało 20% z nich. Również w tym wypadku przeprowadzona analiza wykazała istnienie statystycznie istotnej różnicy pomiędzy grupą badaną a grupą kontrolną⁷⁹. Wynik ten koresponduje również ze wspomnianymi wcześniej źródłami wiedzy o pomyłkach sądowych. Najczęściej nagłaśniane przez media są sprawy dotyczące najcięższych przestępstw⁸⁰ – w tym przede wszystkim zabójstwa, a sprawy dotyczące wykroczeń są przez media pomijane. Jednak adwokaci zajmujący się prawem karnym i stykający się z przypadkami niesłusznych skazań w swojej praktyce dostrzegają, że do błędnych wyroków dochodzi najczęściej w sprawach o mniejszym ciężarze gatunkowym.

Wniosek sformułowany podczas badań aktowych Łukasza Chojniaka i Łukasza Wiśniewskiego⁸¹ potwierdził się w trakcie przeprowadzanych badań ankietowych – grupa zawodowa adwokatów uważa, że najczęstszymi przyczynami niesłusznych skazań nie są najczęściej same źródła dowodowe, którym respondenci w większości przypisują wysoką wiarygodność oraz przydatność w trakcie postępowania. Wskazane przez respondentów problemy proceduralne, opierające się głównie na niestarannych działaniach samego sądu lub organów prowadzących postępowanie przygotowawcze, zdają się mieć dla obrońców o wiele większe znaczenie (Tabela 4). Należy zwrócić uwagę na to, że wyniki powyższego badania nie pokrywają się zarówno z tymi przeprowadzonymi zarówno przez Olę Mazur⁸², jak i przez Jana Widackiego oraz Annę Dudzińską⁸³ – badania te wskazały błędną identyfikację jako główną przyczynę, co, po analizie zebranych odpowiedzi, nie znajduje odzwierciedlenia w opinii adwokatów. Jednocześnie badanie Jana Widackiego i Anny Dudzińskiej położyło nacisk na osobę świadka koronnego lub świadka *incognito*, na którego rolę w przeprowadzonym badaniu wskazało zaledwie dwóch respondentów na stu badanych. Różnica ta wynika najprawdopodobniej z coraz większej świadomości społeczeństwa oraz polskiego wymiaru sprawiedliwości na temat zjawiska niesłusznych skazań, które w momencie przeprowadzania badań przez Jana Widackiego i Annę Dudzińską (2007) i Olę Mazur (2012) nie było rozpowszechnione tak, jak ma to miejsce obecnie po nagłośnieniu sprawy Tomasza Komendy (2018).

Nie budzi zaskoczenia profil osoby niesłusznie skazanej, skonstruowany w hipotezach [H8] i [H9] oraz potwierdzony na podstawie odpowiedzi badanej grupy. Wnioski wynikające z badania Kimberley A. Clow, Rosemary Ricciardelli, Tanyi L. Cain z 2012 r. znajdują zastosowanie również w polskiej opinii publicznej. Powiązania pomiędzy wcześniejszą karalnością a późniejszym niesłusznym skazaniem widoczne są w przymiotach nadawanych skazanym przez społeczeństwo oraz w podejściu samych stron postępowania do takich osób. Jak zauważają respondenci, sądy, zamiast uniewinniać, wymierzają karę równą odbytemu przez oskarżonego aresztowi. Wskazywana jest również rola prowadzonych przez wy-

78 O. Mazur, *Niesłuszne skazania w Polsce...*, s. 21

79 W tym przypadku wartość p uzyskana w wyniku przeprowadzenia testu niezależności chi-2 wyniosła 0.000009, była więc również niższa niż standardowy poziom istotności 0.05. Pozwoliło to na odrzucenie hipotezy zerowej, zgodnie z którą nie ma związku między analizowanymi danymi. Powyższe oznacza, że istnieje statystycznie istotna różnica między adwokatami a grupą kontrolną w zakresie oceny kategorii przestępstw, w których dochodzi do niesłusznych skazań.

80 Wyniki wyszukiwania wyświetlane w SERP Wiadomości Google, por. s. 10–11.

81 Ł. Chojniak, Ł. Wiśniewski, *Przyczyny niesłusznych skazań w Polsce...*, dz. cyt.

82 O. Mazur, *Niesłuszne skazania w Polsce...*, s. 22–30.

83 J. Widacki, A. Dudzińska, *Pomyłki sądowe...*, s. 64–69

miar sprawiedliwości statystyk – jednym z celów postępowania karnego jest wykrycie i pociągnięcie do odpowiedzialności karnej sprawcy przestępstwa⁸⁴. Prowadzenie postępowania i orzekanie w taki sposób, aby ten cel osiągnąć, pomimo występujących wątpliwości, pozostaje w sprzeczności zarówno z naczelnymi zasadami procesu karnego, w tym regułą *in dubio pro reo*.

Najwięcej uwagi należy poświęcić zatem wskazywanym zarówno w odpowiedziach, jak i komentarzach badanych problemom natury systemowej. Badana grupa adwokatów w większości nie wskazywała własnych działań jako czynnika prowadzącego do niesłusznego skazania (taka tendencja pojawiła się również w badaniu Marvinia Zalmana, Matthew J. Larsona i Brada Smitha z 2012 r.), ale kilkoro respondentów starało się wskazać na przyczyny potencjalnie popełnianych błędów lub zaniechań. Adwokaci, wskazując grupę sędziów jako najbardziej odpowiedzialną za błędy prowadzące do niesłusznym skazań, kierowali się przede wszystkim potrzebą zapewnienia kontrydiktoryjnego i sprawiedliwego procesu. Jako osoby, które mają obowiązek podejmowania czynności procesowych jedynie na korzyść oskarżonego, korzystają z ograniczonych narzędzi, które mogą umożliwić dowiedzenie braku winy. Nie dziwi zatem to, że zwracają szczególną uwagę zarówno na „widzenie tunelowe” sędziów, prokuratorów oraz policjantów, jak i na brak merytorycznego przygotowania. Zauważalnym problemem jest również waga dowodów przeprowadzanych przed sądem, w szczególności przypisywanie większego znaczenia dowodom oraz tezom przywoływanym przez prokuraturę niż składanym przez obronę wnioskom.

Adekwatne w polskim systemie prawnym okazują się zarówno wnioski badań Brada Smitha, Marvinia Zalmana i Angie Kiger w 2011 r., jak i cele postawione przez amerykańskie The National Registry of Exonerations i Innocence Project – najważniejszym krokiem, który należy podjąć, aby zapobiec występowaniu zjawiska niesłusznym skazań, jest przede wszystkim reforma wymiaru sprawiedliwości, we współpracy wszystkich stron biorących udział w postępowaniu karnym. W ocenie autorek niniejszego artykułu najbardziej pożądane zmiany obejmują obligatoryjną obecność obrońcy podczas pierwszego przesłuchania podejrzanego, obowiązkową rejestrację audio-wideo przesłuchań i innych czynności przeprowadzanych zarówno z udziałem podejrzanego, jak i pokrzywdzonego oraz świadków uznanych przez organy ścigania za kluczowych. Zasadne wydaje się również podjęcie działań zmierzających do poszerzenia świadomości i wiedzy kluczowych uczestników postępowania, w tym przede wszystkim prokuratorów i sędziów, z zakresu kryminalistyki, w szczególności w kontekście omówionych w artykule środków dowodowych najczęściej skutkujących niesłusznym skazaniem oraz ich prawidłowej oceny.

Głównym ograniczeniem badania własnego była mała reprezentatywność grupy. Ze względu na krótki czas przeprowadzania badania oraz brak responsywności ze strony niektórych okręgowych rad adwokackich ankietę wypełniło 114 osób, z czego 100 spełniło postawione wymogi (tj. konieczność posiadania doświadczenia w sprawach karnych). Liczba ta stanowi jedną trzecią minimalnej liczby osób założonej w próbie – wielkość populacji wynosiła 1965 osób⁸⁵, przy czym minimalna liczba w próbie wynosiła 321 osób⁸⁶. Aby uzyskać reprezentatywne wyniki, należy przeprowadzić badanie na zakładanej próbie minimalnej, obejmującej przedstawicieli grupy zawodowej z całego obszaru Polski, biorąc również pod uwagę słabszy dostęp do starszych respondentów (tych, do których nie można dotrzeć za pomocą badań przeprowadzanych przez internet). Dobór grupy biorącej udział w badaniu miał charakter celowy. Ze względu na sposób przeprowadzenia badania – ankietę internetową – wystąpiło także niebezpieczeństwo kilkukrotnego jej wypełnienia, co wpłynąć mogło niekorzystnie na jakość danych – nie było możliwości kontroli czynników zewnętrznych oraz tożsamości respondentów. Ankietę składała się głównie z pytań zamkniętych lub pytań krótkiej odpowiedzi, co ograniczało możliwość przeprowadzenia dyskusji dotyczącej zjawiska oraz nie dawało szansy na pogłębienie zadawanych pytań.

84 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz.U. 1997 Nr 89, poz. 555, art. 2 § 1, pkt 1.

85 *Rejestr adwokatów...*, stan na 22 lipca 2022 r.

86 Minimalna liczebność próby została obliczona za pomocą kalkulatora doboru próby z założeniem, że wielkość populacji wynosi 1965 osób, poziom ufności wynosi 95%, wielkość frakcji wynosi 0,5, a błąd maksymalny wynosi 5%.

Należy również zwrócić uwagę na wąski zakres tematyczny badania. Niesłuszne skazanie jest błędem ogółu wymiaru sprawiedliwości, dlatego należy pochylić się nad jego przyczynami w szerszym zakresie, przykładowo badając całość jego funkcjonowania oraz skupiając się na błędach wynikających z działań lub zaniechań sędziów. W zakresie przyszłych badań na temat zjawiska niesłusznych skazań należy również przeprowadzić kwerendę postępowań wznowieniowych na obszarze całej Polski. Dzięki tak przeprowadzonym badaniom aktowym możliwa będzie weryfikacja opinii adwokatów na temat występowania błędów oraz ich popełniania przez inne grupy zawodowe biorące udział w postępowaniu karnym.

Bibliografia

Literatura:

- Bell J.G., Clow K.A., Ricciardelli R., *Causes of Wrongful Conviction: Looking at Student Knowledge*, „Journal of Criminal Justice Education” 2008, t. 19, nr 1, s. 75–96, <https://doi.org/10.1080/10511250801892979>.
- Brooks S.K., Greenberg N., *Psychological Impact of Being Wrongfully Accused of Criminal Offences: A Systematic Literature Review*, „Medicine, Science and the Law” 2021, t. 61, nr 1, s. 44–54, <https://doi.org/10.1177%2F0025802420949069>.
- Chojniak Ł., Wiśniewski Ł., *Przyczyny niesłusznych skazań w Polsce. Raport FOR*, Forum Obywatelskiego Rozwoju, Warszawa 2012.
- Clow K.A., Esses V.M., *Expectancy Effects in Social Stereotyping: Automatic and Controlled Processing in the Neely Paradigm*, „Canadian Journal of Behavioural Science/Revue canadienne des sciences du comportement” 2007, t. 39 nr 3, s. 161–173, <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/cjbs20070013>.
- Clow K.A., Ricciardelli R., Cain T. L., *Stigma-by-association: Prejudicial Effects of the Prison Experience for Offenders and Exonerees*, [w:] D.W. Russell, C.A. Russell (red.), *The Psychology of Prejudice: Interdisciplinary Perspectives on Contemporary Issues*, Nova Science Publishers, New York 2012, s. 127–154, https://www.researchgate.net/publication/281729942_Stigma-by-association_Prejudicial_effects_of_the_prison_experience_for_offenders_and_exonerees [dostęp: 2.06.2024].
- Crofts P., *Problem Gambling and Property Offences: An Analysis of Court Files*, „International Gambling Studies” 2003, t. 3, nr 2, s. 183–197, <https://doi.org/10.1080/1356347032000142289>.
- Eggers D., Vollen L. (red.), *Surviving Justice: America's Wrongfully Convicted and Exonerated*, Verso, San Francisco 2005.
- Feliksiak M., *Korzystanie z internetu*, „Komunikat z Badań CBOS” 2020, nr 85, s. 1–16, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2020/K_085_20.PDF [dostęp: 23.06.2024].
- Gershman B.L., *The Prosecutor's Contribution to Wrongful Convictions*, [w:] A.D. Redlich, J.R. Acker, R.J. Norris, C.L. Bonventre (red.), *Examining Wrongful Convictions: Stepping Back, Moving Forward*, Carolina Academic Press, Durham 2014, s. 109–122, <https://digitalcommons.pace.edu/lawfaculty/962/> [dostęp: 2.06.2024].
- Gębarska D., Sobocińska J., *Niesłuszne skazania w Polsce. Badania ankietowe wśród polskich sędziów* (niepubl.)
- Głuszak G., *25 lat niewinności. Historia Tomasza Komendy*, Wydawnictwo Znak, Warszawa 2018.
- Golob B., *Un-Making a Murderer: New Media's Impact on (Potential) Wrongful Conviction Cases*, „California Western Law Review” 2018, t. 54, nr 1, s. 137–150, <https://scholarlycommons.law.cwsl.edu/cwlr/vol54/iss1/5> [dostęp: 23.06.2024].
- Gould J.B., Leo R.A., *One Hundred Years Later: Wrongful Convictions After a Century of Research*, „The Journal of Criminal Law and Criminology” 2010, t. 100, nr 3, s. 825–868, <https://www.jstor.org/stable/25766110> [dostęp: 23.06.2024].
- Hellqvist S., *Access to Justice for Wrongful Conviction Claimants in Sweden: The Final Legal Safeguard and Levels of (In)accessibility*, „Nordic Journal of Human Rights” 2021, t. 39, nr 3, s. 320–338, <https://doi.org/10.1080/18918131.2021.2010909> [dostęp: 23.06.2024].

- Kojder A., *Metoda analizy dokumentów urzędowych i danych statystycznych*, [w:] A. Kojder, Z. Cywiński (red.), *Socjologia prawa. Główne problemy i postacie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2014, s. 190–193.
- Kupczyński J., Reich B., *Niestuszne skazania w Polsce. Badania ankietowe wśród polskich prokuratorów*, „Prokuratura i Prawo” 2024, nr 3, s. 66–93.
- Leipold A.D., *How the Pretrial Process Contributes to Wrongful Convictions*, „American Criminal Law Review” 2005, t. 42, s. 1123–1165, <https://ssrn.com/abstract=873904> [dostęp: 23.06.2024].
- Mazur O., *Niestuszne skazania w Polsce w opinii prokuratorów i policjantów*, „Palestra” 2012, nr 3–4, s. 18–31.
- Norris R.J., Mullin K.J., *Framing Innocence: An Experimental Test of the Effects of Wrongful Convictions on Public Opinion*, „Journal of Experimental Criminology” 2020, t. 16, s. 311–334, <https://link.springer.com/article/10.1007/s11292-019-09360-7> [dostęp: 23.06.2024].
- Ornacka E., *Wrobiony w dożywocie. Sprawa Arkadiusza Kraski*, Wydawnictwo Rebis, Warszawa 2019.
- Ramsey R.J., Frank J., *Wrongful Conviction: Perceptions of Criminal Justice Professionals Regarding the Frequency of Wrongful Conviction and the Extent of System Errors*, „Crime & Delinquency” 2007, t. 53, nr 3, s. 436–470, <https://doi.org/10.1177%2F0011128706286554>.
- Smith B.W., Zalman M., Kiger A., *How Justice System Officials View Wrongful Convictions*, „Crime & Delinquency” 2011, t. 57, nr 5, s. 663–685, <https://doi.org/10.1177%2F0011128709335020> [dostęp: 23.06.2024].
- Sowa A., *Przyczyny pomyłek sądowych*, „Palestra” 2002, t. 46, nr 1–2, s. 138–148.
- Wayman J.L., *When Bad Science Leads to Good Law: The Disturbing Irony of the Daubert Hearing in the Case of U.S. v. Byron C. Mitchell*, Biometrics Publications, California 2000.
- Widacki J., Dudzińska A., *Pomyłki sądowe: skazania osób niewinnych przez sądy w Polsce*, „Palestra” 2007, t. 52, nr 11–12, s. 64–69.
- Zalman M., Larson M.J., Smith B., *Citizens’ Attitudes Toward Wrongful Convictions*, „Criminal Justice Review” 2012, t. 37, nr 1, s. 51–69, <https://doi.org/10.1177%2F0734016811428374> [dostęp: 23.06.2024].

Akty prawne:

- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 marca 1928 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz.U. 1928 Nr 33, poz. 313.
- Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz.U. 1969 Nr 13, poz. 96.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz.U. 1997 Nr 89, poz. 555.
- Ustawa z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej, Dz.U. 2014, poz. 782.

Orzecznictwo:

- Wyrok SN z 7 listopada 2011 r., V KK 246/11, LEX 1144500.

Netografia

- DNA Exonerations in the United States*, <https://innocenceproject.org/dna-exonerations-in-the-united-states/> [dostęp: 23.06.2024].
- Jak używać Formularzy Google*, https://support.google.com/docs/answer/6281888?hl=pl&ref_topic=6063584 [dostęp: 23.06.2024].
- Kennedy D., Gary Dotson, <https://www.law.umich.edu/special/exoneration/Pages/casedetail.aspx?caseid=3186> [dostęp: 23.06.2024].
- Klinika prawa*, <https://wpia.uw.edu.pl/pl/klinika-prawa> [dostęp: 23.06.2024].
- Opracowania wieloletnie*, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/> [dostęp: 23.06.2024].

Our Mission, <http://www.law.umich.edu/special/exoneration/Pages/mission.aspx> [dostęp: 23.06.2024].

Rejestr adwokatów, <https://rejestradwokatow.pl/adwokat> [dostęp: 23.06.2024].

The National Registry of Exonerations, <https://www.law.umich.edu/special/exoneration/Pages/about.aspx> [dostęp: 23.06.2024].

The National Registry of Exonerations, *2022 Annual Report*, <https://www.law.umich.edu/special/exoneration/Documents/NRE%20Annual%20Report%202022.pdf> [dostęp: 23.06.2024].

Wyniki badania Mediapanel za kwiecień 2024, <https://media-panel.pl/pl/aktualnosci/wyniki-badania-mediapanel-za-kwiecien-2024/#:~:text=W%20kwietniu%20liczba%20internaut%C3%B3w%20wynios%C5%82a,medium%2025%2C4%20mln%20os%C3%B3b.> [dostęp: 23.06.2024].